

SKAIDRĖ URBONIENĖ

Lietuvos nacionalinis muziejus

TRADICINĖS LIETUVIŲ LIAUDIES SKULPTŪROS SIUŽETŲ PASISKIRSTYMAS

Straipsnyje apžvelgiamas skulptūrų siužetų pasiskirstymas kaimo erdvėje. Tema glaudžiai siejasi su mažosios architektūros paminklų statymo priežastimis, nuo kurių dažnai priklausė ir šventųjų siužetai. Straipsnyje pateikta apžvalga parodo bendras siužetų pasiskirstymo tam tikrose kaimo vietovėse, taip pat ir paplitimo regionuose tendencijas.

Pagrindinis šaltinis – ikonografinė medžiaga. Iš viso peržiūrėta apie 1700 mažosios architektūros paminklų nuotraukų. Surinkti statistiniai duomenys apibendrinti lentelėse. Statistinė medžiaga labiau nusako Žemaitiją ir Aukštaitiją, nes iš tų regionų yra daugiausia tikslios metrikautos medžiagos. Chronologinės ribos: XIX a. pab.–XX a. pr. Apibendrinant statistinę medžiagą buvo išskirta keletas tam tikrose vietose statomų paminklų grupių: sodybų; bendri kaimo (miestelio); pakelių; kapinių paminklai. Šia tvarka ir apžvelgiamas siužetų pasiskirstymas.

Pateiktoji statistika rodo, kad įvairiose vietose statomuose paminkluose vyrauja Nukryžiuotojo siužetas ir trys Švč. Mergelės Marijos siužetai (Pieta, Marija Maloningoji, Marija Skausmingoji). Išryškėjo ir atskirų šventųjų siužetų paplitimas tam tikrose erdvėse. Sodybų ir bendruose kaimo (miestelio) paminkluose vyrauja šeima (Šv. Juozapas, Šv. Antanas, Šv. Ona), žmonės (Šv. Barbora, Šv. Jonas Nepomukas, Šv. Jonas Krikštytojas, Šv. Kazimieras), pastatus (Šv. Florijonas, Šv. Agota), naminius gyvulius (Šv. Jurgis, Šv. Rokas, Šv. Pranciškus) globojančių šventųjų siužetai. Laukų ir ganyklų pakelėse vyrauja su derliaus ir gyvulių apsauga susiję šventieji: Izidorius, Jurgis, Rokas, Pranciškus, Ona. Miškuose, atokesnėse nuo kelių, pavojingesnėse vietose aptinkama šventųjų, globojančių keliautojus (Šv. Rokas), saugančių nuo nelaimių kelyje, vaiduoklių, piktybių dvasių (Šv. Jonas Nepomukas, Šv. Jonas Krikštytojas, Šv. Agota, Šv. Vincentas) ir staigios mirties (Šv. Barbora, Šv. Juozapas). Kapinėse persveria užtikrinančių laimingą pomirtinį gyvenimą (Šv. Barbora, Šv. Juozapas, Šv. Petras) ir ligonių globėjų (Šv. Antanas, Šv. Rokas, Šv. Kazimieras) siužetai.

Straipsnyje glaustai minimos vadinamosios stebuklingos vietos, kurių Lietuvoje būta nemažai. Su šventais upeliais, šaltiniais dažniausiai siejami Šv. Jonas Krikštytojas, Šv. Jonas Nepomukas ir Švč. M. Marija, kartais Jėzus. Su kitur esančiomis (miške, lauke, kapinaitėse) stebuklingomis vietomis dažniausiai siejama Švč. M. Marija ar Jėzus.

Pateikta statistika rodo, kad Jėzaus ir Marijos temos įvairiose kaimo vietose statomuose mažosios architektūros paminkluose vyrauja. Tai liudija apie išskirtinę Jėzaus ir ypač Marijos vietą Lietuvos žmonių tikėjime. Išryškėjo, kad Lietuvoje populiariausi šventieji buvo Jonas Nepomukas, Rokas, Jurgis, Antanas,

Juozapas, Barbora, Florijonas, Pranciškus, Jonas Krikštytojas, Ona, Izidorius, Kazimieras, Agota. Straipsnyje aptariami ir kai kurie regioniniai siužetų pasiskirstymo ypatumai.

ĮVADAS. Lietuvių liaudies tradicinė skulptūra pasižymi didele siužetų įvairove. Labiausiai paplitusios Jėzaus ir Švč. M. Marijos temos. Gausu ir įvairių šventųjų – moterų ir vyrų – siužetų. Liaudies skulptūra dažniausiai buvo tyrinėjama kaip liaudies meno objektas. Daugiausia iki šiol tyrinėti liaudies mažosios architektūros paminklai, kur tos skulptūros buvo įkurdintos. Paminklai tyrinėti tiek meniniu, tiek etnologiniu aspektu. Mažai tyrinėtas liaudies skulptūrų siužetų paplitimas, funkcinis pasiskirstymas. Straipsnio tikslas – apžvelgti skulptūrų siužetų pasiskirstymą kaimo erdvėje. Tema glaudžiai siejasi su mažosios architektūros paminklų statymo priežastimis, nuo kurių dažnai priklausė ir šventųjų siužetai.

Pagrindinis darbo šaltinis – mažosios architektūros paminklų nuotraukos, saugomos Lietuvos nacionalinio muziejaus (toliau – LNM) fototekeje, publikuota ikonografinė medžiaga ir kultūros paminklų sąrašas¹, autorės surinkta medžiaga Alytaus, Lazdijų, Raseinių rajonuose, skulptūrų rinkiniai LNM, Lietuvos dailės, Utenos, Ukmergės, Raseinių, Alytaus muziejuose.

Iš viso tyrinėta apie 1700 mažosios architektūros paminklų. Surinkta medžiaga išsamiausiai parodo Žemaitiją, nes pagrindu imti Igno Končiaus nuotraukų aprašai ir statistikos duomenys, skelbti „Soter“ ir „Gimtojo krašto“ žurnaluose². I. Končius negatyvų aprašuose suregistravo visas paminkle buvusias skulptūras. Tai labai vertinga medžiaga, nes dažniausiai paminklas fotografuojamas tik iš vienos pusės ir lieka neužfiksuoti papildomi siužetai. Be to, jo aprašuose nurodomi įvairūs duomenys: į kurią pusę pasukta skulptūra, statymo priežastis, autorius, fondatorius. Daugiausia duomenų surinkta iš Kelmės, Kretingos, Mažeikių, Plungės, Telšių, Skuodo, Šilalės rajonų.

Aukštaitijos medžiaga kiek fragmentiškesnė, nes nuotraukose ne visada galima įžiūrėti šventųjų siužetus, o ir paminklas fotografuotas daž-

¹ *Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra*, sudarė K. Čerbulėnas, F. Bielinškis, K. Šešelgis, kn. 1, Vilnius, 1970; *Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra*, sudarė K. Šešelgis, kn. 2, Vilnius, 1990; *Lietuvių liaudies menas. Skulptūra*, sudarė P. Galaunė, kn. 1, Vilnius, 1963; *Lietuvių liaudies menas. Skulptūra*, sudarė P. Galaunė, kn. 2, Vilnius, 1965; *Lietuvių liaudies menas*, sudarė S. Bernotienė, K. Galaunienė, A. Rimdeikienė, A. Stravinskienė, K. Šešelgis, t. 1, Vilnius, 1993; B. Buračas, *Kryždirbystė Lietuvoje*, sudarė A. Stravinskas, A. Buračas, Vilnius, 1999; *Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas*, Vilnius, 1973.

² I. Končius, *Žemaičių padangės kryžių ir koplytėlių statistika*, *Soter*, 1931, Nr. 2, p. 36–64; 1933, Nr. 2, p. 46–71; 1934, Nr. 2, p. 143–168; 1936, Nr. 1, p. 24–54; 1937, Nr. 1, p. 62–77; 1938, Nr. 1, p. 22–47; *Gimtasai kraštas*, 1943, Nr. 31, p. 136–172.

niausiai tik iš vienos pusės. Daugiausia duomenų surinkta iš Anykščių, Joniškio, Kėdainių, Pakruojo, Radviliškio, Ukmergės, Utenos rajonų.

Dzūkijoje ir Suvalkijoje įvairiose vietose buvo statomi kryžiai, nepasizymintys siužetų įvairumu, todėl šių regionų medžiaga negausi. Šventųjų funkcijų prasmę čia ikūnijo pats paminklas – kryžius ir jo pastatymo intencija. Iš surinktos medžiagos Dzūkijos ir Suvalkijos dalis nedidelė. Šiuose regionuose daug kryžių nufotografuota tik kapinėse.

Surinkti statistiniai duomenys apibendrinti lentelėse. Skaičiuoti tik tie siužetai, kurių buvo aiški stovėjimo vieta. Daugiausiai duomenų surinkta iš nuotraukų ir jų metrikų. Muziejuose saugomų skulptūrų metrikose retai nurodoma konkreti jų buvimo vieta, todėl iš muziejinės medžiagos į lenteles įtraukti tik tie siužetai, kurie turi nurodytas tikslias stovėjimo vietas. Nors visa atskiruose regionuose plitusių siužetų įvairovė lentelėse iki galo neatskleista, tačiau bendros tendencijos išryškėja. Daugiausia tikslios metrikuotos medžiagos yra iš Žemaitijos ir Aukštaitijos regionų.

Chronologinės ribos: XIX a. pab.–XX a. pr., nes šiuo laikotarpiu statyti paminklai užfiksuoti nuotraukomis.

Paminklai žymėjo kultūrinę erdvę, kurioje gyveno žmogus, tvarkydamas ją pagal savo principus, nuožiūrą. Paminklai statyti prie namų, darželyje ar prie vartų, netoli sodybos, dirbamuose laukuose. Nesukultūrinta erdvė – atokesnės, klaidesnės vietos, kemsynai, apleista žemė ar vietos, kur kas nors buvo žuvęs, kur nejauku, vaidenasi – taip pat žymima paminklais, idant būtų nubaidytos piktosios dvasios, žmogus apsaugotas nuo nelaimių. Apibendrinant statistinę medžiagą, išskirta keletas tam tikrose vietose statomų paminklų grupių: sodybų; bendri kaimo (miestelio); pakelių; kapinių paminklai. Tokia eile ir apžvelgiamas siužetų pasiskirstymas.

SODYBŲ PAMINKLAI. Tyrinėta apie 420 sodybinių paminklų. Čia didžiausia siužetų įvairovė (1 lentelė). Neabejotina pirmenybė teikiama Švč. M. Marijos temai. Vyrauja Pietos, Marijos Maloningosios, Marijos Skausmingosios siužetai. Yra Nekaltai Pradėtosios Švč. M. Marijos, Marijos su Kūdikiu, Rožančinės Marijos atvaizdų. Užfiksuota daug neidentifikuotų Marijos skulptūrėlių, todėl tikėtina, kad buvo ir kitų Marijos siužetų.

Iš Jėzaus temos sodybose vyrauja Nukryžiuotieji. Kitų Jėzaus siužetų daug mažiau. Iš jų daugiau yra Jėzaus Nazariečio ir Rūpintojėlio, nemažai Jėzaus, nešančio kryžių, skulptūrų. Jėzaus Nazariečio ir Jėzaus, nešančio kryžių, skulptūrų apylygiai randama Žemaitijos ir Aukštaitijos sodybose, tačiau Jėzus Nazaretis vienas iš dažniausiai aptinkamų Jėzaus temos siužetų aukštaičių sodybose (neskaitant Nukryžiuotojo). O Rūpin-

tojėlio siužetas vyrauja žemaičių sodybose, Aukštaitijoje jis retas. Tiek Žemaitijos, tiek Aukštaitijos sodybose užfiksuota tokių siužetų, kaip Jėzus prie stulpo, Jėzaus laidotuvės (vyrauja Žemaitijoje).

1 lentelė. Sodybų paminklų siužetų pasiskirstymas

Siužeto pavadinimas	Iš viso	Žemaitija	Aukštaitija	Dzūkija	Suvalkija
Pieta	102	78	24		
Marija Skausmingoji	20	16	4		
Marija Maloningoji	53	49	4		
Nekaltai Pradėtoji Švč. M. Marija	12	11	1		
Marija su Kūdikiu	9	6	2	1	
Marija Rožančinė	1	1			
Neidentifikuoti Švč. M. Marijos siužetai	60	43	16		1
Nukryžiuotasis	per 110	per 42	per 40	24	4
Rūpintojėlis	26	23	3		
Jėzus Nazarietis	28	16	12		
Jėzus, nešantis kryžių	11	7	4		
Švč. Jėzaus Širdis	4	3			1
Jėzus prie stulpo	2	1	1		
Jėzaus laidotuvės	6	5	1		
Jėzus kalėjime	1	1			
Neidentifikuoti Jėzaus siužetai	8	6	2		
Agota	9	4	5		
Aloyzas	1	1			
Angelas Sargas	1		1		
Antanas	38	35	3		
Apolonija	3	1	2		
Apvaizda	3	3			
Augustinas	1		1		
Barbora	23	18	5		
Darata	2	2			
Domininkas	3	2	1		
Florijonas	28	20	8		
Ignotas	1		1		
Izidorius	11	11			

Jonas Krikštytojas	3	1	2		
Jėzaus krikštas	12	5	7		
Jonas Nepomukas	49	32	16	1	
Juozapas	16	12	4		
Šv. Šeima	11	11			
Jurgis	47	42	5		
Kazimieras	11	6	4		1
Kotryna	2	2			
Kristoforas	1		1		
Laurynas	1		1		
Lukas	1	1			
Mykolas Arkangelas	6	2	4		
Ona	15	11	4		
Petras	8	5	3		
Petronėlė	1	1			
Povilas	1	1			
Pranciškus	14	13	1		
Rokas	29	25	4		
Rozalija	1	1			
Stanislovas	5	3	2		
Veronika	1		1		
Viktorija	1	1			
Vincentas	4	3	1		
Neidentifikuoti šventųjų siužetai	45	33	12		

Pastaba. 1–4 lentelėse *Nukryžiuotojo* siužeto skaičius yra sąlyginis ir žymimas žodėliu „per“, nes kryžių fotografijų iš Žemaitijos ir Aukštaitijos yra labai daug. Čia suskaičiuoti tik tie Nukryžiuotieji, kurie paminkle buvo su kitais siužetais. Kadangi Dzūkijos ir Suvalkijos sodybų, bendrų kaimo bei pakelių paminklų nufotografuota nedaug, tai suskaičiuoti Nukryžiuotuosius buvo lengviau. Į lenteles įtraukti tik savarankiški *Angelo Sargo* ir *Trimituojančio Angelo* siužetai. Tuo tarpu angelų skulptūrėlių buvo nemažai, tačiau jie dažniausiai komponuojami su Švč. M. Marijos (rečiau su kitais šventaisiais) ir savarankišku siužetu nesudaro, todėl į lenteles neįtraukti. Į 1, 3 ir 4 lenteles įtrauktas tik išplėstinis *Apvaizdos* siužetas (dažnai tapytas arba bareljefinis), kai vaizduojama Dievo akis trikampyje, apsuptame saulės disko, iš debesų kyšančios dvi rankos, kurių viena barsto grūdus paukščiams, kita – duonos bandeles žmonėms. Gali būti vaizduojamas ir artojas ar sėjėjas, peizažo motyvai. 1, 3 ir 4 lentelėse *Šv. Jono Krikštytojo* ir *Jėzaus krikšto* siužetai išdėstyti paeiliui, nes Šv. Jonas Krikštytojas laikomas pagrindine Krikšto kompozicijos figūra. Be to, šiais atvejais atskiriami abu Šv. Jono Krikštytojo vaizdavimo atvejai. *Šv. Šeimos* ir *Bėgimo į Egiptą* kompozicijos rašomos po Šv. Juozapo siužeto, nes šis šventasis buvo laikomas svarbiausia Šv. Šeimos figūra.

Sodybų paminkluose kitų vardų šventųjų užfiksuota 36 siužetai. Vyrauja šventųjų Jono Nepomuko, Jurgio, Antano, Roko, Florijono, Juozapo, Barbaros siužetai. Nemažai Šv. Onos, Šv. Jono Krikštytojo (Jėzaus

krikšto), Šv. Pranciškaus, Šv. Kazimiero, Šv. Izidoriaus, Šv. Agotos, Šv. Petro skulptūrėlių. Daugelio vardų šventųjų užfiksuota po 1–5 skulptūrėles. Minėti šventieji užfiksuoti Žemaitijoje ir Aukštaitijoje, dzūkų sodybose pasitaikė viena Šv. Jono Nepomuko, Suvalkijoje – viena Šv. Kazimiero skulptūrėlė.

Sodyboje kai kurie siužetai buvo išsidėstę tam tikra tvarka. Vieni – prie pat gyvenamojo namo, gėlių darželyje, kiti – prie vartų, treči – kiek atokiau nuo sodybos. Žmonės sodybos paminklus statė ir už tvoros, prie kelio ar kiek toliau nuo namų, tačiau iš kur dar matėsi sodyba – kad praeivis pagarbintų sodybos šventuosius.

Sodybos paminkle beveik visada būdavo Švč. M. Marijos arba Jėzaus, dažnai ir abiejų, siužetai. Žemaitijoje visuomet buvo vienas Marijos siužetas, o dažnai – ir daugiau. A. Počiulpaitė Kražių apylinkėse pastebėjo, kad dažnai Marijos skulptūrėlė buvo įdedama taip, kad žiūrėtų į namų pusę³. Marijos skulptūras į namų pusę pakreipdavo ne tik žemaičiai, bet ir aukštaičiai – tai matyti nuotraukose⁴. Tikėta, kad Marija stebi šeimos gyvenimą, prižiūri ir globoja namus, žmones, gyvulius. Jėzaus Nazariečio, Jėzaus laidotuvių siužetai statomi kiek toliau nuo pastatų esančiuose paminkluose, pvz., prie keliuko, vedančio į sodybą⁵. Žemaitijoje pasitaikė koplytėlė su Rūpintojėlio skulptūra, pakabinta ant namo sienos⁶. Dzūkai ir suvalkiečiai ant gyvenamo namo sienos kartais pakabindavo koplytėles su Nukryžiovimo scena⁷.

Šv. Florijono skulptūra paminkle dažnai iškeliamą aukščiau kitų šventųjų⁸, nes tikėta, kad, kartą ištikus gaisrui, būtinai reikia pastatyti paminklą su Šv. Florijono skulptūra taip, kad šventasis matytų sodybos trobesius ir daugiau gaisrų nebūsią⁹. Todėl paminklai su Šv. Florijono

³ A. Počiulpaitė, *Mažoji architektūra, Kražiai*, Vilnius–Kaunas, 1993, p. 371.

⁴ B. Buračas, *Kryždirbystė Lietuvoje*, p. 247, 251; *Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra*, kn. 1, il. 363.

⁵ I. Končiaus fotografija, 1939 m. Šilalės r., LNM inventorinis numeris E 19132 (toliau LNM E); I. Končiaus fotografijos, 1938 m., Telšių r., LNM E 17745, E 17707; fotografijos iš A. Varno rinkinio, 1926 m., Šiaulių, Kelmės r., LNM inventorinis numeris V 1269, 1294 (toliau LNM V); S. Bernotienės fotografija, 1969 m., Skuodo r., LNM E 17683.

⁶ B. Buračas, *Kryždirbystė Lietuvoje*, p. 331.

⁷ *Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra*, kn. 2, il. 154; fotografija, Alytaus r., LNM E 7164; I. Končiaus fotografija, 1937 m., Prienų r., LNM E 21322; J. Petruolio fotografijos: 1954 m., Varėnos r., LNM E 9057, 1955 m., Kauno r., LNM E 10451.

⁸ I. Končius, *Žemaičių...*, *Soter*, 1933, Nr. 2, p. 55; 1936, Nr. 1, p. 42; fotografija iš A. Varno rinkinio, 1926 m., Radviliškio r., LNM V 1310.

⁹ A. Vyšniauskaitė, *Mūsų metai ir šventės*, Kaunas, 1993, p. 78–79.

skulptūra statyti ne tik prie pastatų, bet ir atokiau, iškeliant Florijoną aukščiau kitų statulėlių ir pakreipiant į namų pusę¹⁰.

Šv. Jurgio, kaip naminių gyvulių globėjo, skulptūra dažnesnė tuose paminkluose, kurie pastatyti prie vartelių, netgi tolėliau už sodybos¹¹, – tarsi norima, kad šventasis prižiūrėtų išgenamus ir pargenamus gyvulius. Kartais prie vartų stovintis paminklas su Šv. Jurgiu ženklino nelaimingo atsitikimo vietą¹².

Šv. Jonas Nepomukas, Šv. Rokas ir Šv. Izidorius irgi dažnesni paminkluose, stovinčiuose atokiau nuo pastatų¹³. Šv. Rokas paprastai būna pasuktas į kelio pusę¹⁴. Jei sodyba išsidėsčiusi netoli vandens telkinio: ežero, upelio, upės arba arti yra pelkė, kūdra, šiaip šlapia, pažliugusi vieta, tai visuomet bus paminklas su Šv. Jono Nepomuko skulptūra¹⁵.

Taigi vyraujantys siužetai sodybose yra tų šventųjų, kurie artimai susiję su šeima (Švč. M. Marija, Šv. Ona, Šv. Juozapas, Šv. Antanas), žmonių, pastatų, naminių gyvulių ir paukščių globa bei sauga (Šv. Barbora, Šv. Jonas Nepomukas, Šv. Kazimieras, Šv. Florijonas, Šv. Agota, Šv. Jurgis, Šv. Rokas, Šv. Izidorius, Šv. Pranciškus).

Siužetų gausumą šiuose paminkluose lėmė jų parinkimas pagal įvairiausių paminklų statymo sodybose motyvus (apsauga nuo nelaimių ir ligų, įvairūs apžadai, padėka už prašymų išpildymą) ir progas (vestuvės, vaiko gimimas, krikštas, įkurtuvės, įvairūs šeimos įvykiai); lėmė ir noras turėti savo vardo šventąjį globėją¹⁶. Žemaitijoje buvo paprotys sodybų paminkluose turėti visų vardų, kurių yra šeimos nariai, šventuosius. 1903 m. Vaižgantas rašė: „[...] ten stato 'deivalių', kiek tik išgali, tankiausiai, kiek jo šeimynoje ypatų yra, tiek jų vardams atsakančių „petronų“¹⁷.

¹⁰ J. Petrulio fotografija, 1960 m., Pakruojo r., LNM E 22038; I. Končiaus fotografija, 1939 m., Tauragės r., LNM E 19090; *Lietuvių liaudies menas*, t. 1, il. 323, 369.

¹¹ I. Končiaus fotografijos: 1939 m., Kelmės, Tauragės r., LNM E 19125, E 19059; 1935 m., Telšių r., LNM E 18661; 1938 m., Telšių r., LNM E 17724.

¹² B. Buračas, *Lietuvos kaimo papročiai*, Vilnius, 1993, p. 145.

¹³ S. Bernotienės fotografija, 1956 m., Tauragės r., LNM E 11748; I. Končiaus fotografijos: 1938 m. Telšių r., LNM E 17807, 17726; I. Končius, *Žemaičių.., Soter*, 1933, Nr. 2, p. 47, 57; 1934, Nr. 2, p. 150.

¹⁴ I. Končiaus fotografija, 1939 m., Kelmės r., LNM E 19178.

¹⁵ I. Končius, *Žemaičių.., Soter*, 1938, Nr. 1, p. 25; fotografija iš A. Varno rinkinio, Kelmės r., LNM V 1453; I. Končiaus fotografija, 1938 m., Telšių r., LNM E 17726.

¹⁶ Pvz., Auksūdžio kaime (Kretingos aps., Darbėnų vls.) Antano Jono Martinkaus sodybos koplytstulpyje buvo Šv. Jono Nepomuko ir Šv. Antano, kaip sodybos šeimnininko globėjų, skulptūros (I. Končius, *Žemaičių.., Soter*, 1937, Nr. 2, p. 32). Nasrėnų kaimo (Kretingos aps., Salantų vls.) gyventojas Juozas Milašius pasistatė koplytėlę su savo globėju Šv. Juozapu bei Švč. Mergele Marija ir Rūpintojėliu (I. Končius, *Žemaičių.., Soter*, 1936, Nr. 1, p. 48).

¹⁷ [Vaižgantas]. Daugiau aistetikos nuo „dievdirbiu“!, *Dirva-Žinynas*, Shenandoah, 1903, sausis, p. 79.

Todėl Žemaitijoje ir gausu įvairių vardų šventųjų, netgi ir labai retų siužetų, kurių gal ir tebuvo tik vienas kitas apskritai, kaip, pvz., Augustinas, Viktorija, Brigita. Matyt, tai buvo specialūs užsakymai, norint turėti savo vardo šventąjį globėją. Pvz., Viktorijos skulptūrėlę užsisakė Viktorija Saudargaitė savo sodybos paminklui¹⁸. Ne paskutinėje vietoje gal buvo ir noras pasipuikuoti, pasirodyti prieš kitus, kad išgali pasistatyti kuo puošnesnį, turtingesnį paminklą. Kaip pažymėjo J. Grinius, „puoštinis kryžius ar daili koplytelė lietuvių ūkininko sodyboje prie gatvės ilgą laiką buvo jo socialinio stovio bei ekonominio pajėgumo liudytojas“¹⁹.

BENDRI KAIMO (MIESTELIO) PAMINKLAI. Jie buvo statomi ties kaimo (miestelio) riba, prie kelio ar kryžkelės, kaimo (miestelio) aikštėje. Jų būta ir kapinaitėse. 2-oje lentelėje matyti bendruose paminkluose užfiksuoti siužetai (tirta apie 200 paminklų).

2 lentelė. Siužetų pasiskirstymas bendruose kaimo (miestelio) paminkluose

Siužeto pavadinimas	Iš viso	Žemaitija	Aukštaitija	Dzūkija	Suvalkija
Pieta	26	20	6		
Marija Skausmingoji	8	6	1	1	
Marija Maloningoji	13	12	1		
Nekaltai Pradėtoji Švč. M. Marija	4	1	2	1	
Marija su Kūdikiu	3		2	1	
Neidentifikuoti Švč. M. Marijos siužetai	27	14	12	1	
Nukryžiuotasis	per 94	per 26	per 42	23	3
Rūpintojėlis	3	1	2		
Jėzus Nazarietis	15	8	7		
Jėzus, nešantis kryžių	18	10	7	1	
Švč. Jėzaus Širdis	1	1			
Jėzus prie stulpo	5	5			
Jėzaus laidotuvės	2	2			
Neidentifikuoti Jėzaus siužetai	8	5	3		
Agota	9	2	3	4	
Aloyzas	2		1		1
Angelas Sargas	2	2			

¹⁸I. Končius, *Žemaičių kryžiai ir koplytelės*, Chicago, 1965, p. 102.

¹⁹J. Grinius, *Lietuvos kryžiai ir koplytelės, LKMA Metraštinis*, t. 5, Roma, 1970, p. 14.

Antanas	8	7	1		
Barbora	10	6	4		
Benediktas	4	4			
Domininkas	2	2			
Florijonas	25	18	6		1
Izidorius	1		1		
Jonas Krikštytojas (Jėzaus krikštas)	13	1	11	1	
Jonas Nepomukas	24	10	8	4	2
Juozapas	9	8	1		
Šv. Šeima	6	6			
Jurgis	17	10	5	2	
Kazimieras	6	2	3	1	
Kristoforas	1	1			
Laurynas	1	1			
Marija Magdaliėtė	1	1			
Mykolas Arkangelas	1	1			
Morkus	1	1			
Ona	1	1			
Petras	4	2	2		
Povilas	1	1			
Pranciškus	2	2			
Rokas	9	8	1		
Rozalija	1	1			
Švč. Trejybė	1	1			
Vincentas	1	1			
Neidentifikuoti šventųjų siužetai	14	6	8		

Pastaba. Lentelėje *Šv. Jono Krikštytojo* ir *Jėzaus krikšto* siužetai rašomi vienoje eilutėje, nes Jėzaus krikšto grupė dažnai įvardijama *Šv. Jono Krikštytojo* vardu ir šiuo atveju nebuvo pastebėtas vieno *Šv. Jono Krikštytojo* atvaizdas. Į lentelę įtrauktas *Šv. Marijos Magdaliėtės* siužetas, nes šiuo atveju ji buvo pavaizduota viena. Dažniausiai šventoji vaizduojama išplėstinėje Nukryžiavimo scenoje: čia ji suklupusi prie kryžiaus, ant kurio nukryžiuotas Kristus, šalia kryžiaus stovi Marija Skausmingoji ir *Šv. Jonas Evangelistas*. Tokios Nukryžiavimo scenos 1–4 lentelėse įtrauktos prie bendro Nukryžiuotojo skaičiaus.

Šiuose paminkluose vyrauja *Švč. M. Marijos* ir *Jėzaus* temos. Iš *Marijos* siužetų aptinkami visi pagrindiniai, bet vyrauja *Pieta*. Iš *Jėzaus* temos dominuoja *Nukryžiuotasis*. Tačiau čia gausumu išsiskiria *Jėzaus Nazariečio* ir *Kristaus*, nešančio kryžių, siužetai. Tiek *Žemaitijoje*, tiek *Aukštaitijoje* bendruose paminkluose pasitaiko, nors ir retai, *Rūpintojėlio* skulptūrėlių. *Žemaitijoje* buvo ir retesnių *Jėzaus* siužetų – *Jėzaus* laidotuvės, *Jėzus* prie stulpo.

Nors kitų vardų šventųjų siužetų bendruose paminkluose užfiksuota mažiau nei sodybose – 28, tačiau dominuoja tie patys – šventųjų *Florijo-*

no, Jono Nepomuko, Jurgio, Jono Krikštytojo (Jėzaus krikšto), Barbaros, Juozapo, Roko, Antano, Agotos siužetai. Daugumos kitų šventųjų siužetų kur kas mažiau – tik po 1–4 skulptūreles. Kartais viename paminkle buvo 8 ar net 12 šventųjų²⁰. Tokie siužetai būdingi bendriems paminklams Žemaitijoje ir Aukštaitijoje. Dzūkijoje ir Suvalkijoje, kur siužetų įvairovė daug menkesnė, nes dažniausiai statomi kryžiai, bendruose kaimo paminkluose aptinkami šventųjų Jono Nepomuko, Florijono, Agotos, Jurgio, Kazimiero, Aloyzo, Jėzaus krikšto siužetai.

Čia, kaip ir sodybose, matyti kai kurių siužetų išsidėstymo ypatybės. Šv. Florijonas paprastai būna kaimų ar miestelių aikštėse stovinčiuose paminkluose. Jis gali būti ir paminkluose ties kaimo (miestelio) riba, – tuomet bus pasuktas į kaimo (miestelio) pusę. Paprastai paminklai su Šv. Florijonu aukšti, nes norima, kad šventasis matytų visą kaimą ar miestelį²¹. Kaip ir sodybose, jei paminkle yra daugiau šventųjų siužetų, tai Šv. Florijonas iškeliamas aukščiau kitų²². Šv. Agotos skulptūrelės dažniau esti tuose bendruose paminkluose, kurie stovi kaimo (miestelio) pakraštyje, nes tikima, kad ji turi išvilioti ugnį iš kaimo (miestelio). Todėl Šv. Agota paprastai žiūri į priešingą pusę, nei išsidėstęs kaimas (miestelis). Pvz., Raguvos aikštėje buvo pastatytas Šv. Florijono paminklas, o miesto pakraštyje – Šv. Agotos paminklas. Šventosios skulptūra atsukta į miestelį nugarą, kad šventoji išsivestų ugnį²³. Šv. Šeimos skulptūrinės kompozicijos dažnesnės kryžkelėse stovinčiuose bendruose paminkluose²⁴.

Bendruose kaimo (miestelio) paminkluose vyraujantys siužetai panašūs kaip ir sodybose, nes statant bendrus paminklus siekta panašių tikslų – globos, saugos ir ūkinės sėkmės. Siužetų įvairovė mažesnė, nes motyvai ne tokie individualūs, kaip sodybinių paminklų. Bendrai statytas kaimo paminklas buvo pagrindinis tikėjimo simbolis ir apeigų atlikimo ašis, skirtas viso kaimo globai užtikrinti ir religinėms reikmėms tenkinti. Prie jo rinkdavosi kaimo žmonės per svarbiausias religines šventes, atlaidus (čia ateidavo pasimelsti, prašyti užtarimo, malonių ir savo sodybos paminklo neturintys kaimo gyventojai). Todėl šiuose paminkluose beveik visuomet esti Švč. M. Marijos ar Jėzaus, dažnai ir abiejų, kaip pagrindinių tikėjimo asmenų ir simbolių, siužetai, į kuriuos kreipiamasi

²⁰ Kopyltstulpis su 8 šventaisiais stovėjo Šapnagių kaime, Šiaulių vls. ir aps. (*Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra*, kn. 1, il. 249). Kopyltstulpis su 12 šventųjų stovėjo prie turgavietės Kulių miestelyje, Kretingos aps. (*Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra*, kn. 1, il. 250).

²¹ J. Balys, *Raštai*, t. 1, Vilnius, 1998, p. 20; *Nukentėje paminklai*, Vilnius, 1994, p. 86, 136.

²² *Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra*, kn. 1, il. 351, 414.

²³ A. Počiulpaitė, Raguvos kryžiai, *Raguva*, Vilnius, 2001, p. 650.

²⁴ I. Končiaus nuotraukos: 1938 m., Telšių r., LNM E 17788; 1939 m., Kelmės r., LNM E 19183.

ties per bendras apeigas, tiek individualiai visais gyvenimo atvejais. Be abejo, buvo ir specifinių, su tam tikra vietoje, parapija ar įvykiais susijusių motyvų ir pagal tai parinktų siužetų²⁵. Paminklus statydavo ir kaimo bendruomenės grupės, pvz., jaunimas, visuomeninės organizacijos (pavasarininkai). Prie tokių paminklų gyventojai irgi rinkdavosi bendroms apeigoms. Pavasarininkų paminklai neretai turėdavo Šv. Aloyzo, katalikų jaunimo globėjo, skulptūrą²⁶.

PAKELIŲ PAMINKLAI. Didžiausią ištirtų paminklų dalį (apie 700) sudaro pakelėse stovintys paminklai. Pakelių paminkluose buvo daug įvairių siužetų (3 lentelė). Aptinkama įvairiausių Marijos ir Jėzaus temų. Iš Marijos temos dominuoja Pieta ir Marija Maloningoji. Akivaizdu, kad duomenys galėjo būti ir kitokie, nes yra daug neidentifikuotų Švč. M. Marijos siužetų. Čia kaip niekur kitur užfiksuota daugiausia (10) atskirų Jėzaus siužetų. Iš jų vyrauja Nukryžiuotieji, daug Rūpintojėlio ir Jėzaus Nazariečio, nemažai Kristaus, nešančio kryžių, skulptūrų. Šių siužetų užfiksuota Žemaitijoje ir Aukštaitijoje. Dzūkijoje užfiksuotos dvi Kristaus, nešančio kryžių, skulptūros, o vyrauja, kaip ir Suvalkijoje, Nukryžiuotieji. Retesni Jėzaus siužetai – Jėzus prie stulpo, Jėzus kalėjime, Jėzus laidotuvės, Ėmimas nuo kryžiaus – pastebėti Žemaitijos pakelėse.

Kitų vardų šventųjų užfiksuoti 36 siužetai. Pakelėse neabejotinai vyrauja Šv. Jono Nepomuko ir Jėzaus krikšto siužetai. Jų užfiksuota ne tik Žemaitijoje ir Aukštaitijoje, bet ir Dzūkijoje. Gausumu išsiskiria šventųjų Roko, Jurgio, Antano, Juozapo, Barboros, Izidoriaus, Pranciškaus, Onos siužetai.

3 lentelė. Siužetų pasiskirstymas pakelių paminkluose

Siužeto pavadinimas	Iš viso	Žemaitija	Aukštaitija	Dzūkija	Suvalkija
Pieta	97	93	4		
Marija Skausmingoji	10	10			
Marija Maloningoji	40	37	2	1	

²⁵ Pvz., į Darsūniškio vartų koplytėles, norint apsaugoti miestelį nuo gaisrų, buvo įkelti šventųjų Agotos, Jurgio ir Kazimiero atvaizdai (B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*, t. 1, Vilnius, 1989, p. 489). Kretingos r., Auksūdžio k., kryžius su Nukryžiuotojo ir Šv. Benedikto skulptūrėlėmis buvo pastatytas kaimo jaunimo lėšomis, kad saugotų nuo karų ir nelaimių (*Nukentėję paminklai*, p. 81).

²⁶ B. Juodzevičius, A. Ivanausko biografija, *Utenos kraštotyros muziejus*, užr. 1967; *Nukentėję paminklai*, p. 110.

Nekaltai Pradėtoji Švč. M. Marija	16	13	1	2	
Marija su Kūdikiu	9	9			
Rožančinė M.	1	1			
Aušros Vartų Marija	4	4			
Neidentifikuoti Marijos siužetai	122	119	2		1
Nukryžiuotasis	per 179	per 73	per 41	33	32
Rūpintojėlis	55	53	2		
Jėzus Nazarietis	30	26	4		
Jėzus, nešantis kryžių	16	11	3	2	
Švč. Jėzaus širdis	7	6	1		
Jėzus prie stulpo	2	2			
Jėzaus laidotuvės	4	4			
Jėzus kalėjime	5	5			
Ėmimas nuo kryžiaus	2	2			
Paskutinė vakarienė	1		1		
Neidentifikuoti Jėzaus siužetai	12	11	1		
Agota	7	6	1		
Alozas	1	1			
Antanas	35	35			
Apvaizda	4	4			
Barbora	27	27			
Brigita	1	1			
Dievas Tėvas	1	1			
Domininkas	1	1			
Elena	1	1			
Florijonas	3	2	1		
Izidorius	22	22			
Jackus	1	1			
Jonas Krikštytojas	2	1	1		
Jėzaus krikštas	60	41	17	2	
Jonas Nepomukas	145	128	15	2	
Juozapas	20	18	2		
Šv. Šeima	8	8			
Bėgimas į Egiptą	1	1			
Jurgis	41	39	2		
Kazimieras	11	9		2	
Kristoforas	2	2			
Laurynas	1	1			
Matas	1	1			
Mykolas Arkangelas	4	4			
Nikodemus	1	1			
Ona	15	14	1		

Petras	6	5	1		
Petronėlė	1	1			
Povilas	2	2			
Pranciškus	22	22			
Rokas	54	50	3	1	
Simonas	1	1			
Stanislovas	1	1			
Teresė	1	1			
Veronika	2	2			
Vincentas	9	9			
Neidentifikuoti šventųjų siužetai	17	16		1	

Iš šios gausybės pakelių paminklų šventųjų galima išskirti dominuojančius tam tikrose vietose. Dirbamų laukų ir ganyklų pakelėse vyrauja šventieji, susiję su darbu, laukų, derliaus apsauga ir globa: Šv. Izidorius, Šv. Jurgis, Šv. Rokas, Šv. Pranciškus, Šv. Ona. Pvz., niekur kitur Šv. Izidoriaus – laukų, artojų globėjo – skulptūrų tiek neužfiksuota, kiek dirbamų laukų pakelėse.

Paminkluose, stovinčiuose prie kelių ir keliukų miškuose, vyrauja Šv. Jonas Nepomukas ir Šv. Rokas, saugantys nuo nelaimių ir globojantys keliautojus.

Pakelėse prie upių, upelių, tiltų statomi paminklai norint perspėti ir apsaugoti nuo gresiančių nelaimių arba paženklinti nelaimingo įvykio prie tilto ar vandens vietą. Tokiuose paminkluose išskirtinę vietą užima Šv. Jonas Nepomukas ir Jėzaus krikšto grupė, nes tikėta, kad Šv. Jonas Nepomukas ir Šv. Jonas Krikštytojas saugo nuo nelaimių prie vandens, tiltų, o Šv. Jonas Krikštytojas dar saugo ir nuo piktų patiltės dvasių, vaiduoklių. Pvz., koplytstulpis su Šv. Jonu Krikštytoju buvo pastatytas prie Svonkos-Čeveryktraukio upelio (Kelmės r.), nes pasakojama, kad „seniau, būk, velnias kam čeverykus nutraukęs“²⁷. Arba Kunigiškių kaime (Šilalės r.) prie upelio 1930 m. žmonės pastatė koplytstulpį su Šv. Jono Krikštytojo skulptūra, nes čia matydavo beverkiantį ir prašantį krikšto kūdikėlį. Pastačius koplytstulpį, vaikas nebesivaideno²⁸. Prie stovinčio vandens dažniau statytas Šv. Jonas Krikštytojas (Jėzaus krikštas). Pvz., Rytų Aukštaitijoje ežeringose vietose daugiau paminklų su Jėzaus krikštu nei su Šv. Jonu Nepomuku²⁹.

²⁷ Fotografija iš A. Varno rinkinio, 1926 m., Kelmės r., LNM V 1615.

²⁸ V. Vaitkevičius, *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*, Vilnius, 1998, p. 403.

²⁹ B. Buračas, *Kryždirbystė Lietuvoje*, p. 237; *Nukentėję paminklai*, p. 235; A. Tautavičiaus fotografija, 1970 m., Utenos r., LNM E 26718; V. Barzdžiaus fotografija, 1949 m., Zarasų r., LNM E 2871; J. Petruolio fotografija, 1959 m., Kupiškio r., LNM E 22016.

Šventųjų gausa gali būti paaiškinama pakelių ir kryžkelių paminklų statymo intencijų ir motyvų įvairove: vestuvių, vaiko gimimo ar krikšto progomis; prašant sveikatos ar apsaugos nuo nelaimių ir piktųjų dvasių kelyje; atgailaujant ir prašant malonės; apžadų tikslais; pažymint žmogaus žūties vietas. Būta ir fundatorių noro matyti savo vardo šventąjį globėją paminkle ir galbūt taip savotiškai įsiamžinti. Svarbus motyvas statyti pakelių ir kryžkelių paminklus, matyt, buvo keliaujančių globa ir apsauga nuo nelaimių, kelyje tykančių piktųjų dvasių. Atokesnės vietos, nedirbamos žemės, kryžkelės tradiciniuose valstiečių tikėjimuose ir tautosakoje buvo laikomos pavojingomis, mėgstamomis piktųjų mitinių būtybių vietomis. Todėl tose vietose ir statomi apsisaugojimo ženklai – kryžiai ar koplytstulpiai su šventaisiais, globojančiais keliautojus (Šv. Rokas), saugančiais nuo nelaimių, piktų dvasių, vaiduoklių (Šv. Jonas Nepomukas, Šv. Jonas Krikštytojas, Šv. Agota, Šv. Vincentas), staigos mirties (Šv. Barbora, Šv. Juozapas). Pvz., Šv. Vincento skulptūrų daugiausia užfiksuota pakelėse, matyt, todėl, kad jis saugo nuo piktų dvasių, ką tiesiogiai byloja ir jo vaizdavimas³⁰. Reikia paminėti, kad pakelėse buvo statomi vadinamieji „sveikatos“ paminklai, nes tikėta, kad prašymas pasveikti veiks tik tuomet, jei paminklas bus pastatytas kryžkelėje ar pakelėje³¹. Su prašymais pasveikti galima sieti tokių šventųjų kaip Šv. Rokas, Šv. Antanas, Šv. Barbora, Šv. Juozapas, Šv. Kazimieras paplitimą pakelių paminkluose.

KAPINIŲ PAMINKLAI. Iširta per 380 paminklų. Kapinėse daugiausia statomi antkapiniai paminklai. Visoje Lietuvoje vyraujantis antkapinis paminklas – kryžius. Todėl dominuojantis siužetas – Nukryžiuotasis (arba išsamesnė Nukryžiuotasis scena). Visoje Lietuvoje kapinėse statytuose mažosios architektūros paminkluose užfiksuota Jėzaus Nazariečio, Švč. Jėzaus Širdies skulptūrų (4 lentelė). Žemaitijoje dar rasta ir Rūpintojėlio, Kristaus, nešančio kryžių, Jėzaus prie stulpo, Jėzaus laidotuvių siužetų. Aukštaitijoje dažniau aptinkamas Kristaus, nešančio kryžių, siužetas, Rūpintojėlio skulptūra užfiksuota viena. Gausu Švč. M. Marijos siužetų (Pietos, Marijos Maloningosios ir Marijos Skausmingosios). Antkapiniuose paminkluose kančią vaizduojančios Jėzaus ir Švč. M. Marijos temos – tai simbolinė skausmo dėl mirusių artimųjų išraiška. Kartu tai ir prašymas užtarimo prieš Dievą mirties akivaizdoje ir po mirties.

³⁰ Šv. Vincentas vaizduojamas sučiupęs velnią už plaukų.

³¹ P. Antalkis-Mikalasuskas, Sveikas, lietuviškas kryžiau!, *Caritas*, 1991, Nr. 2, p. 15.

4 lentelė. Siužetų pasiskirstymas kapinių paminkluose

Siužeto pavadinimas	Iš viso	Žemaitija	Aukštaitija	Dzūkija	Suvalkija
Pieta	63	56	6	1	
Marija Skausmingoji	30	25	4	1	
Marija Maloningoji	43	42	1		
Nekaltai Pradėtoji Švč. M. Marija	13	11	1	1	
Marija su Kūdikiu	7	3	4		
Rožančinė Marija	1	1			
Aušros Vartų Marija	3	2	1		
Neidentifikuoti Švč. M. Marijos siužetai	47	38	5	4	
Nukryžiuotasis	per 119	per 23	per 36	per 30	per 30
Rūpintojėlis	10	9	1		
Jėzus Nazaretis	18	10	4	4	
Jėzus, nešantis kryžių	12	4	8		
Švč. Jėzaus Širdis	5	3	1		1
Jėzus prie stulpo	7	7			
Jėzaus laidotuvės	2	2			
Neidentifikuoti Jėzaus siužetai	6	5	1		
Apvaizda	1	1			
Dievas Tėvas	2	1		1	
Agota	3	2	1		
Agnietė	1	1			
Antanas	14	9	3		2
Barbora	18	16	2		
Domininkas	3	3			
Florijonas	3	1	1	1	
Izidorius	1	1			
Jackus	1	1			
Jonas Krikštytojas	4	4			
Jėzaus krikštas	3	2	1		
Jonas Nepomukas	16	10	2	4	
Juozapas	15	11	4		
Šv. Šeima	5	4	1		
Jurgis	5	3		2	
Kazimieras	9	5	2	1	1
Kotryna	2		2		
Laurynas	1	1			

Liudvikas	1	1			
Lukas	1	1			
Marija Magdaliėtė	2	2			
Mykolas Arkangelas	7	2	3	2	
Monika	1	1			
Morkus	1	1			
Morta	1	1			
Ona	5	3	2		
Petras	15	6	7	2	
Povilas	3	2		1	
Pranciškus	6	5		1	
Rokas	22	19	2		1
Stanislovas	2	2			
Teresė	1	1			
Trimituojantis angelas	8	4	4		
Veronika	1	1			
Neidentifikuoti apaštalu siužetai	11	4	1	6	
Neidentifikuoti šventuju siužetai	44	9	3	30	2

Pastaba. LNM fototekoje yra nufotografuota daug kryžių iš visų regionų kapinių, todėl Nukryžiuotųjų skaičius čia pateikiamas sąlyginis su žodeliu „per“.

Kitų vardų šventuju siužetų skaičius kapinių paminkluose didelis – 35 siužetai, tačiau gausumu išsiskiria septyni siužetai – Šv. Juozapas (kartu su Šv. Šeimos siužetu), Šv. Barbora, Šv. Rokas, Šv. Antanas, Šv. Jonas Nepomukas, Šv. Petras, Šv. Kazimieras. Iš Dzūkijos ikonografinės medžiagos dažniausi kapinių paminklai, todėl dzūkų kapinėse užfiksuota daugiau nei kitose vietose siužetų. Jų galėjo būti ir daugiau, nes yra nemažai apnykusių skulptūrėlių, kurių siužetus nustatyti sunku. Suvalkijos, nepasižyminčios šventuju gausa, kapinėse užfiksuoti šventuju Antano, Kazimiero, Roko siužetai. Kapinių paminkluose šventuju gausumą nulėmė tai, kad čia buvo statomi ne tik kapą ženklinantys paminklai, bet ir kitomis progomis (vaiko gimimo) bei intencijomis (prašant sveikatos, maldaujant malonės, ypač kad nemirtų vaikai, atgailaujant). Be abejo, dalis šventuju susiję su mirusiojo atminimu, yra jo vardo patronai, Dangiškieji globėjai. Tačiau vieni iš vyraujančių – Šv. Barbaros ir Šv. Juozapo, kaip mirštančiųjų užtarėjų ir laimingos mirties globėjų, – siužetai, rodo žmonių siekimą užsitikrinti laimingą pomirtinį gyvenimą, kas buvo labai svarbu to meto visuomenei, teikusiai didelę reikšmę gyvenimui po mirties. Kiti trys dažnai pasitaikantys siužetai – Šv. Antanas, Šv. Rokas ir Šv. Kazimieras, kaip saugotojai nuo ligų, ligonių globėjai, gali būti siejami ir

su kapinėse statomais paminklais sveikatos intencija. Šv. Jonas Nepomukas, labiausiai paplitęs iš kitų šventųjų jau aptartose vietose, dažnas ir kapinėse. Siužeto gausumas gali būti paaiškinamas ne tik mirusiojo atminimo įamžinimu (Jono vardas vienas populiariausių Lietuvoje), bet ir atgailos paminklų statymu kapinėse, nes Šv. Jono Nepomuko dažnai būdavo prašoma užtarimo, atgailaujant už padarytas nuodėmes. Šv. Petro, kaip Dangaus karalystės vartų sergėtojo, siužetas kapinėse dažnesnis nei kitose vietose. Gausiau kapinių paminkluose užfiksuota ir pavienių bei neatpažintų apaštalų skulptūrėlių.

Kapinių vartuose dominuoja kančios motyvai (Nukryžiuotasis, Nukryžiaavimas, Jėzus Nazarietis, Kristus, nešantis kryžių, Pieta) bei su aukštesniaja – Dangaus – sfera susiję personažai ir asmenys (Trimituojantis angelas, Šv. Mykolas Arkangelas, Šv. Petras, Šv. Juozapas, Šv. Barbora, Šv. Jonas Krikštytojas).

Trumpai paminėsiu vadinamąsias stebuklingas vietas, kurių Lietuvoje būta nemažai. Tokių vietų buvo pakelėse, miškuose, prie vandens telkinių, kapinėse. Sodybose neužfiksuota.

Su šventais upeliais, šaltiniais dažniausiai siejami Šv. Jonas Krikštytojas, Šv. Jonas Nepomukas ir Švč. M. Marija, kartais Jėzus (užfiksuota po vieną Jėzaus Nazariečio bei Rūpintojėlio skulptūrą) ar kiti šventieji (Šv. Vincentas). Paprastai statomas tik vienas Švč. M. Marijos arba kuris nors iš Šv. Jonų siužetas (dažniau – Jėzaus krikšto siužetas). Jei paminkle prie švento vandens telkinio būdavo keletas siužetų, tai Šv. Jonas paprastai būdavo atgręžiamas į šaltinio ar upelio pusę. Kaip antai, Vilkų kaime prie knygnešių šaltinio stovėjo koplytstulpis su Švč. M. Marijos, nežinomo šventojo ir Šv. Jono Krikštytojo skulptūromis. Šv. Jonas buvo atgręžtas į šaltinį³². Prie stebuklais garsėjusių šaltinių buvo įrengiami ir Lurdai³³.

Su kitur esančiomis stebuklingomis vietomis (miške, lauke, kapinaitėse) dažniausiai siejama Švč. M. Marija ar Kristus. Pasakojama, jog ten jie apsiereiškę. Atitinkamai pastatomas paminklas. Iš Švč. M. Marijos siužetų tokiose vietose vyrauja Pieta ir Marija Skausmingoji, iš Jėzaus – Nukryžiuotasis, Jėzus Nazarietis, Jėzus, nešantis kryžių, Švč. Jėzaus Širdis. Keletas vietų yra susijusios su Šv. Roku. Kai kur stebuklingose vietose buvo Rūpintojėlio, Šv. Antano, Šv. Juozapo, Šv. Kazimiero, Šv. Petro, Šv. Onos, Šv. Barbaros, Šv. Elžbietos, Šv. Mykolo, Šv. Martyno atvaizdai.

IŠVADOS. Pateiktoji apžvalga parodo bendras siužetų pasiskirstymo tam tikrose kaimo vietose, taip pat ir paplitimo regionuose tendencijas.

³² V. Vaitkevičius, *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*, p. 264.

³³ I. Končius, *Žemaičių kryžiai ir koplytėlės*, p. 63–67.

Nustatyta, kad Jėzaus ir Marijos temos vyrauja. Iš visų siužetų įvairiose vietose neabejotinai vyrauja Nukryžiuotasis. Kiti du beveik vienodai gausūs – Rūpintojėlio ir Jėzaus Nazariečio – siužetai labiau paplitę pakelių paminkluose. Juos skaičiumi lenkiantys gausiausi Švč. M. Marijos siužetai – Pieta, Marija Maloningoji, Marija Skausmingoji – visur gausiai aptinkami. Tai liudija apie Jėzaus ir ypač Marijos ypatingą vietą Lietuvos žmonių tikėjime.

Pateikta statistika rodo, kad populiariausi Lietuvoje buvo tokie šventieji: Jonas Nepomukas, Rokas, Jurgis, Antanas, Juozapas, Barbora, Florijonas, Pranciškus, Jonas Krikštytojas, Ona, Izidorius, Kazimieras, Agota. Nustatyta, kad atskiri šventųjų siužetai būna paplitę tam tikrose erdvėse. Sodybų ir bendruose kaimo (miestelio) paminkluose vyrauja su šeima, žmonių, pastatų, naminių gyvulių globa susijusių šventųjų siužetai. Laukų ir ganyklų pakelėse vyrauja su derliaus ir gyvulių apsauga susijusių šventųjų siužetai. Miškuose, atokesnėse, pavojingesnėse vietose aptinkami šventieji, saugantys nuo nelaimių kelyje, vaiduoklių, piktųjų dvasių. Kapinėse didesnė yra laimingą pomirtinį gyvenimą užtikrinančių ir ligonių globėjų siužetų persvara.

Vienų siužetų dominavimas paaiškinamas lengviau – siejant su tiesioginėmis visuotinai prigijusiomis funkcijomis. Kitų – paaiškinamas sunkiau, reikia nuodugnesnio to šventojo kulto plitimo ir išsigalėjimo tyrimo. Siužetų paplitimo klausimas siejasi ir su atskirų vietovių gamtinėmis sąlygomis, parapijų tradicijomis. Išskirtiniu laikyčiau Šv. Jono Nepomuko siužetą, kuris beveik apylygiai paplitęs ne tik įvairiose vietose (sodybose, pakelėse, kapinėse), bet ir regionuose. Šventojo populiarumo aiškinti pagrindine jo, kaip saugotojo nuo nelaimių vandenyje, funkcija nepakanka. Matyt, žmonių sąmonėje jis buvo įgijęs kur kas didesnes galias ir platesnes funkcijas, apimančias, ko gero, įvairias gyvenimo sritis, tačiau tai jau kitų tyrimų gairės.

Mažosios architektūros paminklai su juose esančiais šventųjų siužetais rodo savo meto žmonių religingumą ir norą užsitikrinti Dievo globą visais žemiškojo gyvenimo atvejais ir po mirties.

LITERATŪRA

- Antalkis-Mikalauškas P., Sveikas, lietuviškas kryžiau!, *Caritas*, 1991, Nr. 2.
 Balys J., *Raštai*, t. 1, Vilnius, 1998.
 Buračas B., *Kryždirbystė Lietuvoje*, sudarė A. Stravinskas, A. Buračas, Vilnius, 1999.
 Buračas B., *Lietuvos kaimo papročiai*, Vilnius, 1993.
 [Vaižgantas]. Daugiaus aistetikos nuo 'dievdirbiu'!, *Dirva-Žinynas*, Shenandoah, 1903, sausis, p. 78–81.

- Grinius J., Lietuvos kryžiai ir koplytėlės, *LKMA Metraštis*, t. 5, Roma, 1970.
- Končius I., Žemaičių padangės kryžių ir koplytėlių statistika, *Gimtasai kraštas*, 1943, Nr. 31, p. 136–172.
- Končius I., Žemaičių padangės kryžių ir koplytėlių statistika, *Soter*, 1931, Nr. 2, p. 36–64; 1933, Nr. 2, p. 46–71; 1934, Nr. 2, p. 143–168; 1936, Nr. 1, p. 24–54; 1937, Nr. 1, p. 62–77; 1938, Nr. 1, p. 22–47.
- Končius I., *Žemaičių kryžiai ir koplytėlės*, Chicago, 1965.
- Kviklys B., *Mūsų Lietuva*, t. 1, Vilnius, 1989.
- Lietuvių liaudies menas*, sudarė S.Bernotienė, K.Galaunienė, A.Rimdeikienė, A.Stravinskienė, K.Šešgelgis, t. 1, Vilnius, 1993.
- Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra*, sudarė K.Čerbulėnas, F.Bielinskis, K.Šešgelgis, kn. 1, Vilnius, 1970.
- Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra*, sudarė K.Šešgelgis, kn. 2, Vilnius, 1990.
- Lietuvių liaudies menas. Skulptūra*, sudarė P.Galaunė, kn. 1, Vilnius, 1963.
- Lietuvių liaudies menas. Skulptūra*, sudarė P.Galaunė, kn. 1, 2, Vilnius, 1965.
- Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas*, Vilnius, 1973.
- Nukentėję paminklai*, Vilnius, 1994.
- Počiulpaitė A., Mažoji architektūra, *Kražiai*, Vilnius–Kaunas, 1993, p. 368–376.
- Počiulpaitė A., Raguvo kryžiai, *Raguva*, Vilnius, 2001, p. 650–672.
- Vaitkevičius V., *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*, Vilnius, 1998.
- Vyšniauskaitė A., *Mūsų metai ir šventės*, Kaunas, 1993.

Įteikta 2002 m. kovo mėn.

THE DISTRIBUTION OF TRADITIONAL FOLK SCULPTURE THEMES

Summary

Traditional Lithuanian folk sculpture is distinguished by the variety of subjects. The most popular themes are Jesus Christ and Virgin Mary, but many other saints are also depicted.

This article attempts to survey the distribution of folk sculpture subjects in the countryside. The question is connected with the reasons for erecting the small-scale architectural monuments (standing crosses, poles with attached shrines, roofed poles, shrines) in which figures of saints were placed. The main source of information is iconographical material from the National Museum of Lithuania and publications. Some 1700 photographs of such monuments were investigated. Most of the material reflects the areas of Žemaitija (western Lithuania) and Aukštaitija (central and eastern Lithuania), because there was more precisely documented material from these regions. In Southern Lithuania plain wooden crosses were mostly erected. The crosses usually had only the Crucified Je-

sus with other figures attached on rare occasions. So the statistical data from this part of Lithuania is rather thin.

The subjects were investigated according to the places where the monuments stood: in farmsteads, in villages, along roads, in cemeteries. Statistical data showed general trends of distribution in certain villages and their prevalence also in certain ethnographic regions.

According to the statistical data the most popular subjects everywhere were the Crucifix and three themes of the Virgin Mary (Pieta, Mary of Mercy, Mary of Sorrows). In farmsteads the most popular were saints related with the family (St. Joseph, St. Anthony, St. Ann) and protection of persons, buildings, livestock (St. Florian, St. Agatha, St. George, St. Rochus, St. Barbara, St. John Nepomucene, St. Casimir). Along roads between fields and pastures there were saints related with the protection of harvest and livestock (St. Isidore, St. George, St. Rochus, St. Francis of Assisi) dominated. Along roads in forests as well as in remote and dangerous places the most common saints were related with protection against evil spirits and accidents (St. John Nepomucene, St. John the Baptist, St. Rochus, St. Agatha, and St. Vincent). In cemeteries, there was a prevalence of saints connected with assurances of good life in the after world (St. Joseph, St. Barbara, and St. Peter) and with protection against diseases (St. Anthony, St. Rochus, and St. Casimir).

The article also deals with the monuments erected at so-called sacred places in forests, cemeteries, near bodies of water, and springs. St. John Nepomucene, St. John the Baptist and Virgin Mary prevailed in the sacred places near water bodies, while mostly statues of Mary and Jesus were placed in forests, fields, and cemeteries.

Statistical data showed the dominance of statues of the Virgin Mary and Jesus in all regions and in all places in villages, thus verifying their special role in the religious thinking of the Lithuanian people. Statistics indicate that the most popular saints in Lithuania were: St. John Nepomucene, St. Rochus, St. George, St. Anthony, St. Joseph, St. Florian, St. Francis of Assisi, St. John the Baptist, St. Ann, St. Isidore, St. Casimir, and St. Agatha.

Devotional monuments with the figures of saints reflect the religiosity of the people and their wish to ensure the protection of God in their everyday life as well as in the after world.